Marxistisk litteraturforskning

DEN ART av litteraturforskning som under senare tid mest energiskt hävdat diktens och samhällslivets inbördes sammanhang kan utan tvekan kallas marxistisk. Dels är den färgad av den materialistiska historieuppfattningen, dvs. av förutställningen om produktionsmetodernas primat i förhållande till samhällsstruktur och idéer. Dels är dess utgångspunkt den bild av verklighetens som genom Marx och hans efterföljare blivit populär: det är samhällslivet som ett strid mellan klasserna, resulterande i ombytets av härskande klass, som står i centrum av iakttagelsen. Särskilt det sista skedet i Marx utvecklingsschema, kapitalist- eller borgarklassens ersättande genom proletariatet såsom härskande klass och klasssamhällets därmed följande upplösning, fångar intresset.

En följd härav är att litteraturforskare av denna typ liksom marxister över huvud kan bedriva ett ohämmat spel med vissa begrepp, såsom kapitalism, industrialism och proletariat. Begreppen kan på grund av sin oklarhet användas ungefär hur man vill, och det finns ingen ända på de intellektuella lekar i vilka de passar in. Till de vanligaste konstruktionerna hör att en viss litteraturform "innerst" är ett uttryck antingen för industrialismens framträdande eller för borgarklassens förstående fall. Industrialismens uppkomst kan i skilda länder inom en vid ram förläggas till vilken tid som helst, och praktiskt taget alla litteraturformer kan med någon färdighet sägas tyda på rotlöshet, upplösning och undergång, alltså på en stor social förändring. Kort sagt: inom denna art av litteraturforskning kan konstruktionerna bli särskilt djärva och monumentala av skilda skäl: genom Marx har man ett lätt tillgängligt schema för utvecklingens förlopp, nyckelbegreppen är ytterligt tänjbara, och det behövs icke mycket fantasi för att tänka ut ett samband mellan en litteraturart och ett vagt karaktäriserat socialt läge.

En mängd författare i skilda länder arbetar på denna marxistiska linje. Från England kan nämnas Cole, Daiches och West, från USA Calverton och Hicks, i nordisk debatt den svenske professorn Victor Svanberg och hans norske kollega Lorentz Eckhoff (danskden S. M. Kristensen är vida mindre programmatisk och konstruktiv). Vid en diskussion kring dessa och andra författare bör först ställas frågan: hur söker de bevisa litteraturens ovillkorliga sammanhang med samhällslivet?

Eckhoff och Svanberg är här goda exempel. Eckhoff (De tre kulturformer) skriver att "litteraturen skapas av livet och för livet… Den är en av livets, av samhällets nödvändiga funktioner. Därför kan den i grunden förstås endast utifrån samhället." Efter dessa satser anses det självklart att en litteraturhistorisk analys kan och bör uppdaga de samhälleliga förteelser i vilka ett visst författarskap eller en bestämd litteraturform har sitt ursprung. Svanbergs bevisning är likartad. "Dikt är en produkt av samhällslivet", börjar han sitt arbete "Medelklassrealism". Man måste därför fastställa "diktens sociala förankring". Eljest hamnar man, antydes det, i ett slags mystik, i "den estetiska uppfattning, som utgår från att diktaren kan skapa av intet". Svanbergs formulering återfinnes sedan ett århundrade i olika varianter. "Litteraturen är ett uttryck för samhället", skrev redan den reaktionäre teoretikern Bonald. "Litteraturen såsom uttryck för samhället" är en rubrik på recensionsavdelningen i den marxistiska franska tidskriften La Pensée.

De huvudteser som här presenteras hör till dem som inte ofta kritiseras. Om en person säger att "liv är dikt" eller att "dikt är liv", att "människan skapar samhället" eller att "samhället skapar människan", antar åhörarna att han begynnelsevis menar någonting och avstår från motsägelser. Men här är situationen en annan. Satsen "dikt är en produkt av samhällslivet" avses tydligen vara ett led i en bevisföring. Vad kan den då innebära? Enligt vanligt språkbruk är den uppenbart falsk: samhället kan möjligen, utan att metaforen drives för långt, sägas framkalla, våldsamt eller konfliktet eller kriser, men det producerar inte dikter. Meningen kan inte heller vara att själva språket — och därmed dikten — förutsätter samlevnad mellan människor; den tanken är för enkel. Det är också svårt att tro att avsikten blott är att uttrycka det självklara att ett visst sammanhang finns mellan dikt och samhällsliv i allmänhet; i så fall är för övrigt uttryckssättet underligt, ty dikten skulle enligt detsamma vara något från samhällslivet skilt, en produkt, men icke en integrerande del. Sannolikt är likväl att satsen uttrycker en glidning mellan denna tanke och en annan, nämligen att dikten alltigenom måste förklaras ur den samhälleliga miljön. Men denna sistnämnda, uppenbart obållbara tes formuleras icke; författaren håller sig — vilket utmärker många intelligenta ideologer — skickligt avvande mellan det banala och det orimliga.

Av intresse är också den komplettterande bevisningen: diktaren kan inte skapa av intet. Härmed antyds att diktarens källa är samhället, ty vad skulle den eljest vara? Men de mest privata upplevelser kan bli dikt. Skall de då också räknas till samhället? I så fall är cirkeln färdig: allt mänskligt är ter av samhället, och i själva verket är ingenting sakligt om diktens ursprung utsagt. Ordet "samhälle" används först i en mera vanlig, om också vag betydelse, i vilken dikten och privatlivet ej ingår — och sedan i en betydelse som omfattar allt.

De teoretiska utgångspunkterna är alltså oklara eller meningslösa, men den fordran som härledes ur dem är klar: det gäller att tolka litteraturen utifrån samhället, och med samhället menas i främsta rummet socialklasserna och brytningen dem emellan. De i praktiken framträdande fanorna med denna metod blir framför allt två. Dels blir det, för att komma till rätta med den sociala verklighetens, nödvändigt att efter Marx mönster arbeta med vissa schematiska och därför vilseledande uppdelningar och kategorier: ord som medelklass, borgare, proletariat begagnas ständigt i vaga och icke redovisade betydelser. Dels leder tvånget att finna en social lösning på problemet till hypoteser, vilka icke blott är svagt grundade, utan ofta enligt sin natur varken kan bevisas eller motbevisas.

Till vilka underliga resultat en primitiv tillämpning av metoden kan leda illustreras av Eckhoffs arbete. Enligt Eckhoff är adelsmannen positivt inställd till livet, religion och lyrisk, borgaren är negativ, skeptisk och materialistisk, och de för honom naturliga litteraturformerna är komedin, satiren och den realistiska romanen. För att få patienten att gå ut måste Eckhoff — efter mönster av större tänkare — jämka på sina utgångspunkter; en del adelsmän utgöra egentligen vära borgare och tvärtom — en teknik genom vilken alla svårigheter kan övervinnas.

Men detta är ett särfall. I regel är konstruktionerna mindre vilda. Den förhärskande tendensen är att framställa 1700-talets och en mer 1800-talets litteratur som uttryck för de med industrialismen förbundna sociala motsättningarna och särskilt borgarklassens oro inför den förestående undergången. Amerikanarna Hicks och Calvertons stora arbeten är här de bästa exemplen: I realistiska romaner som direkt berör samhällslivet finner man tecken på borgarnas dåliga samvete, men också på deras ovilja mot ett verkligt förstående av situationen — ett sådant förstående skulle nämligen leda till socialism. I böcker som rör privata upplevelser, särskilt om de är färgade av romantik och exotism, finner man än klarare bevis på att borgarna inte vill se sanningen i ögonen, att de hemfaller åt eskapism och sentimentalitet. Optimismen visar okänslighet, pessimismen skräck — båda är lika kompromitterande. Resultatet blir, som Alfred Kazin — en sociologiskt inriktad, men alls icke doktrinär forskare — påvisar, att hela skildringen kommer att färgas av förakt för det förflutna; all litteratur är dålig utom den revolutionärt socialistiska — och den kan man knappast nämna exempel på.

Då litteraturen måste tolkas socialt blir även de till synes mest individualistiska författare avslöjade som omedvetna propagandister. Dikter om kärleken, döden och naturen är "i själva verket" konservativa eller reaktionära programskrifter, den idyllinska skildringen är ett krampaktigt försök att besköja och därmed försvara verkligheten, en sång om lärkan är "egentligen" avsedd att leda proletariatet på avvägar, att hindra dess orientering mot socialismen. Bakom detta sätt att tänka ligger föreställningen att arbetarklassen icke skulle ha tid eller förmåga eller rättighet till känslor av mera personlig och subtil art. Denna klass betraktas med en blandning av välvilja och förakt: den skall drömma om maskiner och revolution, icke om kärlek och död. Typiskt är att flera av de författare som tolkar all diktning socialt samtidigt efterlyser social dikt; denna inkonsekvens förklaras av att med social dikt i det senare fallet menas en politisk dikt som ger uttryck åt kritikernas egen uppfattning.

Med en pregnans och elegans som ger charm även åt de mest tvivelaktiga påståenden framför Victor Svanberg i festskriften till Anton Blanck en rad teorier om sammanhanget mellan litteratur och samhälsliv. Här skall blott en enda diskuteras; den är representativ för hela den genre varom här är fråga. Det gäller att tolka romantiken som socialt fenomen. Helt allmänt betecknas denna efter Baldensperger som "en reaktion mot livets normalisering, mekanisering, rationalisering i det moderna samhället". Vid denna ytterst vaga psykologisering finns ej anledning att dröja. Men Svanberg fortsätter: "Det återstår nu att göra denna definition mera allmänna och därmed mera giltig för att kunna tillämpa den på de mest skilda sätt. Det är tillräckligt att stanna vid de mest uppenbara oklarheterna.

Vad är romantik, och när uppkom den? Den enda upplysning Svanberg ger är att romantiken som "självständig rörelse" framträdde "i England på 1700-talet". Det är lika vanligt att tala om Rousseau som den moderna romantikens fader, men godtas denna uppfattning, faller Svanbergs resonemang, ty Rousseaus Schweiz och Fränkrike stod i varje fall långt efter England i industriell utveckling. I Tyskland, där romantiken uppträdde endast obetydligt senare än i England, är det likaledes omöjligt att skylla på industrialismen. Man kan icke frigöra sig från tanken att Svanbergs tankegång helt enkelt innefattar följande: romantiken liksom alla nya rörelser är ett tecken på oro, den var starkt utvecklad i England, England var det först industrialiserade landet, alltså berodde romantiken på industrialismen. Förhållandet mellan litteratur och samhälle blir inte något svårt pussel, om man går till väga på det sättet.

Det andra huvudordet är industrialismen. Efter lämningen av en del marxistisk litteratur är man berägen att förbanna detta ord som användes som nyckel till alla dörrar. Ty det s. k. industriella genombrottet kan efter behag i de flesta länder förläggas när som helst inom en ram av femtio eller hundra år eller ännu mera; i Sverige har industrialismen i sociologiskt orienterade arbeten fått tjäna som förklaring till företeelser från 1700-talet intill våra dagar. Då Svanberg helt allmänt skriver 1700-talet är han på den säkra sidan, ställvilda som i varje fall avgörande tekniska uppfinningar gjordes under detta århundrades sista decennier, men det bör påpekas att Adam Smith då han skrev "The wealth of nations" (1776) ännu knappast observerat industrialismens landvinningar och att en ekonomisk historiker som Clapham förlägger industrialismens stora frammarsch till en längt senare tid. Att de romantiska strömningar som i England växte sig starka redan omkring 1700—1790 skulle ha varit betingade av industrialismen är redan på denna grund ett fullkomligt godtyckligt påstående.

Slutligen uppstår frågan: kan hos de romantiska författarna och deras läsare någon "rotlöshet" — betingad av upplevelser i samband med industrialismens tillkomst — konstateras? Här möter vi ett tredje lika vagt som populärt ord; även på rotlöshet skjuter man alltingt. Att vissa av de romantiska författarna var starkt socialt intresserade — t. ex. Wordsworth och Southey — är ostridigt, men de diskuterade så öppet och ingående dessa frågor att man sannerligen inte kan anklaga dem för omedveten eskapism. Flera av de främsta romantikerna — Macpherson, Burns, Scott — var från Skottland, ditt industrialismen nådde sent, och i deras fall saknas all sannolikhet för hypotesens riktighet. Hos författare som Shelley och Byron var de franska revolutionsidéerna viktiga, men inte några av den engelska industrialismen framkallade problem. Det är kanske överflödigt att tillägga att i en rad länder industrialismens "genombrott" icke alls belastagats av någon blomstring för romantiken.

Även hos en forskare som Svanberg leder alltså det sociologiska imperativet vilse. Hos mindre framstående författare framträder faran långt starkare. I stället för en undersökning tränger ett slags fantasilek, där det gäller att para ihop vissa begrepp, en lek som blir lättare, men icke mera givande, därför att de använda begreppen är få och oklara.

Herbert Tingsten

Den första artikeln i denna serie var införd i Dagens Nyheter den 4 maj och en andra artikel den 7 maj.

OBEHAGLIGHETER VID STILLA HAVET.

Raymond Chandler är en amerikansk detektivförfattare som under de senare åren har blivit högt uppburen, och med rätta. Han skildrar storstadsmiljö på den amerikanska västkusten perfekt, han ritar sina figurer med skarp karaktäristik, och han behandlar obehagliga psykologiska motiv på det träffande och ändå obesvärda sätt som på knipprodema återkreta verkar så tilltalande: det petar i det människliga djävulskapet, men lagom djupt. Framför allt är han en framstående stilist av den Hemingwayska riktningen, den vardagligt lakoniska; särskilt allende är hans dialog, som förträffligt återger amerikanskt talspråk med alla dess övertoner av påstridighet, gyckel och kamratlighet. Vid den av hans böcker som nu översatts till svenska handlar om kan göra detsamma, eftersom Chandler inte är någon skämtare; den heter emellertid *Den stora sömnen* (Bonniers, 7: 50), varmed avses döden, och i vilken ett flertal personer under händelsernas utveckling ingår. Översättningen av Märten Edlund är ambitiös och ställvis påtänkt: tyvärr har den dock nerflyttat Chandlers prosa åtskilliga pinnhål mot den vulgariset som svenskt vardagsspråk har mycket lättare att hamna i än amerikanskt. Åtskilligt har också bragt översättaren på avvägar, bland annat det talspråkliga uttryck som av Chandler transkriberas "uh-uh" och som inte är det allmänna "u-hum" översättaren tolkar det med, utan ett energiskt nekande ljud. Det amerikanska talspråket bjuder på ett annat, mer likt, uttryck, av Chandler återgivet med "uh-huh"; det är det som betyder "h-hm". "Er" betyder ett frågande, fundersamt "hm" och "huh" betyder "nej"; dem har översättaren klarat med glans.

T. J—n

Principalerna vid Stockholms sjukhem sammanträdde på torsdagen under ordförandeskap av justitierådet H. P. Forssman. Till styrelsesekreterare utsågs bankdirektör R. Hambraeus efter framlidne fabrikören H. Berggren.

Direktör D. Isaksson och ingenjör Anne-Margrete Jonströmer vid en del av det svenska penicillinet.

Svenskt penicillin i handeln, tiofaldigad produktion i höst

På fredagen salufördes det första i Sverige tillverkade penicillinet. Det är inte stora mängder som nu släpps ut, det är inte mer än att det kan täcka en eller ett par tiondelar av den nuvarande svenska konsumtionen, men till hösten ska det nog räcka till för hela marknaden och mer till.

Kärnbolaget i Hornsberg, som länge experimenterat med framställningen, har sedan ett par år en halvstor försöksanläggning, och det är från denna som det svenska penicillinet skall komma, men när bolagets stora fabriksbyggge blir klart någon gång i höst skall protiuktionen dryga tiofaldigas och beräknas då räcka till också för export, berättar direktör D. Isaksson för Dagens Nyheter. Upprepade förfrågningar från sjukhusen, för vilka penicillinet är ett av de viktigaste hjälpmedlen i kampen mot infektionerna, har emellertid föranlett bolaget att släppa ut vad man kan få fram vid försöksanläggningen. Naturligtvis betyder det inte att vem som helst får köpa penicillin, det är ju receptbelagt, och det ligger i detta läkemedels natur att det huvudsakligen är läkare och sjukhus som uppträder som kunder.

Sverige har inte vid något tillfälle varit utan penicillin, men inte minst under vinterns isspärr har man mer än en gång fruktat för ett knapphetsläge. Vid försöksanläggningen skall Kärnbolaget nu få fram burtåt 100 miljoner internationella enheter penicillin om dagen. Det låter kolossalt mycket, men är det inte, för den minsta förpackningen omfattar 100.000 enheter, vilket väger 60 milligram, och det finns sjukdomsfall som kräver injektioner med innehållet i ända upp till ett par hundra sådana flaskor. Priset på apotek blir kr. 2: 20 för en flaska med 100.000 enheter och 4 kr. för en med dubbelt så mycket.

Penicillinstam som inte finns i verkligheten.

Produktionen börjar med att mögel från en penicillinstam, som kallas Q 176, odlas i en näringssubstans. Denna stam finns inte i naturen, utan har framställts genom att en amerikansk forskare, professor Peterson i Wisconsin, bestrålat en penicillinstam med ultravioletta strålar för att få fram ändrade arvsegenskaper. I regel blev resultatet en försämring, men i ett fall fick han en art som var bättre än den naturliga. All världens penicillinfabriker arbetar nu med åtlingar till denna stam Q 176. Anledningen till att mögelarterna över huvud taget producerar penicillin är att de använder det som ett vapen i kampen mot andra mikroorganismer, som vill stjäla näringen för dem. Penicillinet dödar dessa mikroorganismer, och det är därför som det har så stor medicinsk betydelse.

Då oddingen är färdig filtreras mögelet bort, och man får en lösning, som bland annat innehåller penicillin. Den renas genom en serie extraktioner till man får en ganska ren penicillinlösning, som filtreras och placeras i kylskåp med stark kyla. Lösningen fryser där till is, och i vakuumskåp avdunstas sen isen, utan att smälta dessförinnan. Kvar blir således penicillinet, som ser ut som en liten gulbrun pulverkaka. När det sedan skall användas löses det upp och sprutas in i den sjukes blod. Injektion är nämligen den effektivaste behandlingen.

Att det inte går att hålla den ursprungliga penicillinlösningen direkt i medicinflaskorna beror på att penicillinet inte håller sig när det är löst.

Norsk upptakt på sjöfartsmötet

Den svenska kronapprecieringen var ett stort slag för Norges sjöfartsnäring, men jag hoppas att de svenska och norska kronorna snabbigt åter skall närma sig, sade vice ordföranden i Norges Rederforbund Thomas Falck i sitt föredrag vid Sveriges allmänna sjöfartsförenings årsmöte på torsdagen, varmed tråden av sjöfartsmötet inledades.

Mot bakgrunden av läget strax före och under kriget skildrade direktör Falck den grundläggande uppgiften mellan norska staten och redarna och den norska sjöfartens återuppbyggnadsproblem. Vid krigsutbrottet den norska handelsflottan omfattade den norska handelsflottan 3,4 milj. bruttoton mot 4,8 före kriget, och i teorin kan man omkring 1950 vara uppe i 5,5 milj. bruttoton. Men enbart nästa år måste 1 milj. överåriget tonnage utgå. Sedan krigets slut har ständigt 20 proc. av de norska fartygen legat på varv för reparationer, en mycket hög siffra. Enbart i Sverige har kontraherats nybyggen på 900.000 bruttoregisterton, och ett närmande mellan de svenska och nordiska valutorna ansåg talaren skulle vara till fördel för de svenska verkstäderna.

Efter stegvarelse Falck talade kommerserådet Böös om sjöfartens rekryteringsfrågor.

På aftonen var middag anordnad på Hasselbacken.

Bland gästerna märktes ordföranden i Norges Rederforbund Klaus Viese-Hansen, överståthållare Nothin, amiralerna Tamm och Anderberg samt generaldirektör Richert.

Ordföranden, justitierådet Algot Bagge, omvaldes. I styrelsen nyvaldes som representant för den mindre passagerarfartygssektorn konsul Claes Grill efter kapten O. F. Ekebohm. Befälhavarna och styrmännen representeras av sjökaptenerna Ake Strömberg och Knut Tufvasson.

Skeppsklarerar- och skeppsmäklarföreningen har utsett direktör Henning Müller, Stockholm, och sjöfolkförbundet riksdagsman Carl Lindberg.

Årsmötet beslöt tilldela fyrmästare K. G. Lindholm, Stora Karlsö, föreningens hederspokal för framgångsrik insamling av medel till livbåtskommittén. Kommitténs förtjänstmärke har tilldelats hamnkapten Fris, Stockholm, skeppsmäklare G. Berggrén, Södertälje, kaptenerna A. Andersson, s/s "Manfred", Stockholm, H. R. Bergström, m/f "Chile", Stockholm, och A. E. Pehrson, m/f "Saga", Göteborg.

Förtjänsttecken åt "Regulus" flygare

Skandinaviska Aeros flygplan "Regulus", som förhyrts av Röda korset för besök i Polen, Rumänien, Ungern och Österrike, blev det första svenska plan som efter kriget landade i de tre sistnämnda länderna. I Rumänien hade över huvud taget inget svenskt trafikplan landat tidigare.

Resan gick bra, berättar flygkapten Christiernsson, som förde planet, även om flygplatsförhållandena på många ställen lämnade mycket övrigt att önska.

Kapten Christiernsson och den övriga besättningen — kapten Andersson, telegrafist Ekstrand och mekaniker Carlsson — erhöll Röda Korsets förtjänsttecken av greve Folke Bernadotte. Samma tecken tilldelades också bolagets direktör, kapten P. O. Ekén, som följt med på resan för att uppsöka myndigheterna i de olika länderna och undersöka möjligheterna för flygtrafik åt detar och nyfest.

Det andra Nordiska elektroinstallatörsmötet hålls i Stockholm den 28—31 maj. I mötet deltar representanter för systerorganisationerna i Danmark, Finland och Norge. Det första nordiska mötet ägde rum i Köpenhamn i december 1945. Mötets andra dag ägnas åt frågor av större betydelse för medlemsbarnen. De diskuterade nämligen ved som kan göras för att få billigare elinstallationer i lantgårdar.

C. S. Forester
AFRIKAS DROTTNING
Originell äventyrsroman av förf. till "Med flaggan i topp". Ingen Forresterbeundrare bör försumma den.
6: 50, inb. 9: 50

J. B. Priestley
LJUSAN DAG
Underhållningsroman på hög nivå — från den gamla goda tidens England och från moderna filmkretsar.
11: —

R. G. Waldeck
SKIMMER I SKYN
"Den dansande kongressen", Wienkongressen 1814—15, är miljön för denna underhållande historiska roman av förf. till den kvicka Bukarestskildringen "Athénée Palace".
16: —, inb. 20: —

Vicki Baum
INTECKNING I LIVET
Lätt och luftig, rapp och spännande roman i Broadwaymiljö.
8: 50

Ronald Fangen **PRÄSTEN**
Andra volymen av den stora Bergenromanen "Kvarnen som mal långsamt", en roman fylld av människor och idéer — och av Ronald Fangens mäktiga personlighet.
13: 50, inb. 17: 50

Unga svenskar

Jan Gehlin
ARVSKIFTET
En avslöjande människoskildring, gjord med skärpa och finess — sjuskig medelålder kontrasteras mot ungdomlig renhet.
5: 50

Sigurd Bondesson
UNG MAN I ENSKILD STÄLLNING
Debutroman med motiv från militärlivet.
"Han har glimten i ögat och han har inte svårt för att ge skriftligt på den."
Allan Fagerström i A.-B.
7: 25

Sven Rydberg
PROFESSOR NOGAEUS OCH EVIGHETEN
Uppslupen och finurlig akademisk skämproman i historisk miljö.
5: 50

Göte Ekström
TÄG MIN HAND
Roman av en ny författare om hur ett ungt äktenskap lider skeppsbrott och varför.
5: 75

DETEKTIVROMANER

George Hopley
NATTEN HAR TUSEN ÖGON
11: 50

M. G. Eberhart
FLY FRÅN NATTEN
9: 50

R. Chandler
DEN STORA SÖMNEN
7: 50

BONNIERS

© Tingstensamlingen Publicerad med tillåtelse av Dagens Nyheter AB.